

Яна ЯКОВИШИНА

кандидат історичних наук

молодший науковий співробітник відділу археології

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7539-6706>

e-mail: jkovyshyna@ukr.net

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКИХ ПАМ'ЯТОК ЗАЛІЩИЦЬКОЇ ГРУПИ

Висвітлено історію дослідження трипільських пам'яток заліщицької групи Трипілья часу VI–VII, які вивчали останні 150 років із застосуванням різних методик розкопок й опрацювання археологічних матеріалів. Визначено, що стан вивчення дуже різний: розкопки проводили лише на частині поселень, зокрема в Заліщиках, Бучачі I, Більче-Золотому Парк I, Блищанці II, Більшівцях, Городниці над Дністром, Хом'яківці I, решта пам'яток відома за підйомним матеріалом. На сьогодні до групи віднесено близько 30 поселень, розташованих у Верхньому та Середньому Придністер'ї на території Тернопільської, Івано-Франківської, Хмельницької та Чернівецької обл.

Виокремлено чотири періоди вивчення, де перший починається з розкопок польських дослідників у другій половині XIX ст. і закінчується початком Першої світової війни, коли ще не було вироблено наукової методики польових досліджень – велися лише інтенсивні пошуки рідкісних, переважно красивих і дорогоцінних, речей. Найбільше уваги в цей час приділено пошукам розписних посудин, форму яких, а також малюнок, техніку виготовлення та випалу пояснювали впливом грецької цивілізації. Відзначено, що у другий період (20-ті – до кінця 30-х років XX ст.) до вивчення трипільських поселень у регіоні долучилися й українські дослідники, змінилися методи розкопок, з'явилися перші спроби систематизації матеріалу. Спостережено, що саме у два перші періоди відкрито більшість заліщицьких поселень. Після Другої світової війни масштабними системними експедиціями ознаменовано третій період, коли досліджено вже відомі та відкрито нові пам'ятки; четвертий припадає на 80-ті роки XX ст. і триває до сьогодні. На цьому етапі відкрито заліщицькі пам'ятки у Верхньому Придністер'ї та продовжено дослідження на півдні Тернопільщини.

Ключові слова: Трипілья, етап VI–VII, заліщицька група, археологічна пам'ятка, кераміка.

Трипільські пам'ятки прийнято розподіляти за локальними групами, які відображають хронологічні, територіальні та культурні відмінності. Тривалу історію дослідження має група середнього періоду Трипілья (часу VI–VII) в Середньому та Верхньому Придністер'ї, яку в літературі прийнято називати заліщицькою – за

пам'яткою Заліщики, котра є однією з небагатьох, де проводили розкопки. Аналіз керамічного матеріалу, передовсім варіацій розпису, дав змогу виділити на цій території її ареал. Але окремі поселення, на яких виявлено заліщицькі шари, потребують перегляду й нових досліджень. Безумовно, вияв та обробка нових і перегляд уже відомих у літературі матеріалів допоможуть скорегувати не лише географію поширення поселень, а й хронологію всередині групи. Мета статті – звід та узагальнення відомостей щодо історії дослідження пам'яток заліщицької групи Трипілля, уточнення культурної атрибуції відкритих поселень.

Можна виокремити кілька періодів у дослідженні цих пам'яток. Уперше трипільську культуру в Україні виділив Вікентій Хвойка на основі досліджень у Подніпров'ї наприкінці XIX ст.¹. Але дещо раніше у Східній Галичині, на Придністер'ї, такі ж пам'ятки вивчали польські дослідники: Адам Кіркор (Adam Kirkor)², Ізидор Коперницький (Izydor Kopernicki)³, Владислав Пшибиславський (Władysław Przybysławski)⁴ та Готфрид Оссовський (Gotfryd Ossowski)⁵. Польові дослідження провели в печері Більче-Золоте (Вертеба), на поселеннях Більче-Золоте Парк, Васильківці, Городниця над Збручем, Щитівці, Вигнанка, Кошилівці й ін.

Ці дослідження репрезентують найраніший період вивчення поселень етапу Трипілля VI–VII у Придністер'ї, який припадав на час відкриття трипільських пам'яток у XIX ст. і тривав до Першої світової війни.

Поодинокі знахідки траплялися під час господарських робіт ще в першій половині XIX ст.⁶. І. Коперницький та В. Пшибиславський одними з перших проводили розкопки у Середньому Придністер'ї. Під час розвідок у 1878 р. В. Пшибиславський

¹ Хвойко В. В. Каменний век среднего Приднепровья. *Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 г.* Москва, 1901. С. 805–807.

² Kirkor A. Sprawozdanie z wycieczki archeologiczno-antropologicznej na Podolu galicyjskiem odbytej w r. 1876. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1877. T. I. S. 12–17; Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1878. T. II. S. 16; Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1879. T. III. S. 12–46; Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1882. T. VI. S. 21–28; Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1883. T. VII. S. 51–66.

³ Kopernicki I., Przybysławski W. Dalsze poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem w latach 1878–1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1884. T. VIII. S. 3–33.

⁴ Przybysławski W. Ustęp z poszukiwan archeologicznych w Horodnicy nad Dniestrem dokopanych w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Wrocław, 1879. T. III. S. 70–74.

⁵ Ossowski G. Sprawozdanie w wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1890. T. XIV. S. 19–22; Ossowski G. Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1891. T. XV. S. 1–89; Ossowski G. Sprawozdanie trzecie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1891. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1892. T. XVI. S. 63–96; Ossowski G. Sprawozdanie czwarte z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1892. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1895. T. XVIII. S. 1–29.

⁶ Сохаський М. П. З історії археологічних досліджень на Борщівщині. *Літопис Борщівщини*. Борщів, 1992. Вип. 2. С. 4.

натрапив на трипільську площадку поблизу Городниці над Дністром⁷. Судячи зі звіту дослідника, енеолітичний шар перекривало поховання бронзової доби. Серед матеріалу він знайшов уламок трипільської фігурки, розписаної червоною фарбою на білому тлі. У звіті вказував на велику кількість уламків розписного посуду, виявлену під час розкопок⁸.

У період з 1878 р. по 1882 р. на пам'ятці працював І. Коперницький⁹. Серед знахідок було чимало фрагментів керамічного посуду, а також цілі форми. Мальована кераміка траплялася на поселенні нечасто. Дослідник зробив спробу класифікувати посуд за його функційним призначенням. На його погляд, нерівномірно випалений посуд використовували для зберігання сипучих речовин, міцно випалений – для рідини. Мініатюрний він трактував як дитячий. Наявність специфічних вушок пояснював тим, що посуд носили на шнурках¹⁰.

Розмаїття зразків біноклеподібних посудин різних розмірів і розписів на них насторожили І. Коперницького на думку, що всі вони мали єдине призначення. Він припустив, що гарніші «біноклі» належали багатшим людям, а гірше виготовлені – біднішим, що відображало соціальну диференціацію в суспільстві¹¹. Таке припущення тенденційне для тогочасної науки, наприклад, Казимир Маєвський (Kazimierz Majewski) вважав погано випалені й недбало сформовані трипільські статуетки такими, що належали біднішим верствам населення, а ретельно зроблені – багатшим¹². Подальші дослідження показали, що ретельність чи недбалість виконання, рівень випалу могли залежати від функційного призначення та змістового навантаження виробу, а не майнового статусу власника предмета¹³. Щодо орнаменту, то І. Коперницький відзначав «хвилястий малюнок». Він уважав його одним із найдавніших та заперечував думку, популярну в тогочасній літературі, про його слов'янську належність¹⁴.

Тоді ж відкрито іншу пам'ятку заліщицького типу – Городницю над Збручем. У 1881 р. тут проводив розвідки А. Кіркор¹⁵. На Городниці зібрано фрагменти мальованого керамічного посуду, кістки тварин і крем'яні вироби¹⁶. А. Кіркор також досліджував поселення Більче-Золоте Парк I¹⁷. Відкривши трипільські площадки, він трактував їх як спалений цвинтар, хоча у звіті наголошував, що достеменно невідомо, було це поселення чи цвинтар¹⁸. У першій половині ХХ ст. точилися

⁷ Kopernicki I., Przybysławski W. Dalsze poszukiwania archeologiczne... S. 3–33.

⁸ Przybysławski W. Ustęp z poszukiwan archeologicznych... S. 74.

⁹ Kopernicki I., Przybysławski W. Dalsze poszukiwania archeologiczne... S. 3–33.

¹⁰ Ibid. S. 17.

¹¹ Ibid. S. 20.

¹² Majewski K. [Review of the article *Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. Światowit. 1933. T. XIV, by H. Cehak*]. *Światowit. 1934. T. XVI. S. 286–288.*

¹³ Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевская. *Материалы и исследования по археологии СССР. Москва, 1953. № 38. С. 256.*

¹⁴ Kopernicki I., Przybysławski W. Dalsze poszukiwania archeologiczne... S. 17.

¹⁵ Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881... S. 21–28; Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1882... S. 64.

¹⁶ Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881... S. 25.

¹⁷ Kirkor A. Sprawozdanie z wycieczki archeologiczno-antropologicznej... S. 14.

¹⁸ Kirkor A. Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1878... S. 36.

науковій дискусії щодо призначення знайдених трипільських площадок (точок). Одні дослідники вважали, що це – залишки житлових споруд чи гончарень (Сергій Гамченко¹⁹, Микола Макаренко²⁰, Кароль Гадачек (Karol Hadaczek)²¹, Микола Біляшівський²² та ін.), інші трактували площадки трипільських поселень місцями поховання або рештками похоронного обряду – спалення небіжчика (Ернст Романович фон Штерн (Эрнст Романович фон Штерн)²³, Петро Курінний²⁴, Валерія Козловська²⁵, Гелена Цегак (Helena Cehak)²⁶ та ін.). Наприклад, Е. Р. фон Штерн вважав, що площадки – це сімейні гробниці, куди клали прах померлих. Спалення відбувалося в іншому місці, а згодом прах в урнах залишали у гробниці, всі інші речі, знайдені на площадці, – дари померлим²⁷. Леон Козловський (Leon Kozłowski) заперечував, що ці «гробниці» спалювали разом із тілом²⁸. Інтерпретація Л. Козловського в'яжеться з його концепцією про фунеральність спалення трипільських житлових споруд. На його думку, всі речі, які знаходять на пам'ятках трипільської культури, – це заступні жертви, антропо- та зооморфна пластика, мініатюрні моделі будинків і кераміка. Все це спалювали разом із померлими у спорудах, а їхні останки у вигляді шарів перепаленої глиняної обмазки виявляють при розкопках. Лише наприкінці 1930-х років результати масштабних розкопок Трипільської експедиції дали змогу Тетяні Пассек (Татьяна Пассек) та Євгенові Кричевському довести концепцію площадок як залишків жител²⁹.

На заліщицьких пам'ятках Більче-Золоте Парк I, Васильківці, Вигнанка працював Г. Оссовський. У звіті за 1892 р. про розкопки в Більче-Золотому він писав про відкриття «гробів цегляних» (трипільських площадок)³⁰. Г. Оссовський встановив тут два культурні шари, розділені стерильним прошарком товщиною 1 м. Дослідник відзначив різницю між верствами, які, на його думку, були створені «людьми одного племені в різний час»³¹. Відповідно до двох культурних шарів він виділяє дві форми «гробів»: «... давніші – вкопані, де на низ клялися речі побуту і

¹⁹ Гамченко С. Спостереження над даними дослідів трипільської культури у 1909–1913 рр. *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. I. С. 40.

²⁰ Макаренко М. Етюди з обсягу трипільської культури. *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. I. С. 165–186.

²¹ Hadaczek K. Osada przemyślowa w Koszyłowcach z epoki eneolitu, studia do początków cywilizacji w połud. wschod. Europie. Lwów, 1914. S. 1–72.

²² Біляшівський М. Борисівське городище. *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. I. С. 2.

²³ Штерн Э. Р. Ф. Доисторическая греческая культура на юге России. *Труды XIII Археологического съезда в Екатеринославе в 1905 г.* Харьков, 1905. С. 55–60.

²⁴ Курінний П. Монументальні пам'ятки трипільської культури. *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. I. С. 78–83.

²⁵ Козловська В. Точки трипільської культури біля с. Сушівки на Гуманщині. *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. I. С. 51.

²⁶ Cehak H. Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. *Światowit*. 1933. Т. XIV. S. 229.

²⁷ Штерн Э. Р. Ф. Доисторическая греческая культура... С. 55–60.

²⁸ Kozłowski L. Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszyłowcach, Niezwiskach, Buczaczu. Lwów, 1930. S. 30.

²⁹ Пассек Т. С. Трипільське поселення Коломийщина. *Трипільська культура*. Київ, 1940. Т. I. С. 9–41; Кричевский Е. Ю. Раскопки на поселении Коломийщина и проблема трипольских площадок. *Трипільська культура*. Київ, 1940. Т. I. С. 479–592.

³⁰ Ossowski G. Sprawozdanie czwarte... S. 3.

³¹ Там само. S. 24.

обкладалися глиняною масою, посипалися рештками та обпаленою глиною; пізніші гроби розкидані безсистемно та утворюють цвинтар часів кам'яного неолітичного віку»³². Таке дійство Г. Оссовський пов'язував із релігійними уявленнями населення того часу. Нижній шар, який він відкрив, – заліщицький.

Трипільське поселення Васильківці в ур. Вербінки досліджував Г. Оссовський у 1890 р. Тут він натрапив на «суцільне звалище глини, випаленої до червоного кольору». Виявлені об'єкти трактував як поховальні споруди. Крім кераміки, зібрано крем'яні та кам'яні вироби. Він зазначав, що пам'ятка містить лише один шар часу Трипілля (проте писав і про знайдені бронзові вироби). Наявність бронзових речей пояснив тим, що поселення існувало з кам'яного часу й розвивалося аж до доби бронзи³³. Вірогідно, разом із трипільським поселенням тут розміщувалася пам'ятка пізнішого часу.

Ще одне поселення заліщицької групи Г. Оссовський відкрив у с. Вигнанка. Під час досліджень він не міг визначити його межі у зв'язку з тим, що матеріал був розпорошеним на значній території³⁴. Дослідник натрапив на площадку, матеріали з якої порівнював з аналогічними, знайденими у Васильківцях³⁵, серед них – фрагменти посуду та крем'яні знаряддя. У звіті Г. Оссовський дійшов висновку, що центр і найбільше скупчення жител поселення ще досі не відкриті, а саме воно розміщується поруч із «цвинтарем гробів цегляних»³⁶. Так, трипільські площадки дослідник трактував як цвинтар. З його звіту можна скласти певне уявлення про топографію пам'ятки – південний схід похилого пагорба, під яким протікає струмок.

Під час розкопок Вигнанки 1891 р. знайдено фрагменти добре випаленого посуду із заглибленим орнаментом. Відзначу, що це – уламки кераміки давньоруського часу, а не форми грецького типу, як припускав дослідник³⁷.

Г. Оссовський відзначив подібність керамічного начиння, крем'яних і кістяних знарядь та синхронізував Більче-Золоте Парк I з Городницею над Дністром, Васильківцями, Вигнанкою. Походження кераміки, її випал і розпис дослідник виводив із Греції, вважаючи, що трипільські племена привласнили здобутки вищої грецької культури³⁸. Зрозуміло, що його висновки були даниною тогочасним теоріям щодо походження трипільської культури, не викликають подиву і пояснюються тим, що дослідники вперше зіткнулися із трипільськими старожитностями й уявлення про їхнє датування були ще досить умовними.

З 1898 р. розкопки на Придністер'ї проводив Володимир Деметрикевич (Włodzimierz Demetrykiewicz), який працював на поселеннях Більче-Золоте, Васильківці тощо. Вчений, слідуючи науковим тенденціям свого часу, зіставляв трипільську культуру з мікенською і вказував на їхній взаємозв'язок. Досліджуючи поселення в Більче-Золотому Парку, В. Деметрикевич дійшов висновку, що глинобитні

³² Ossowski G. Sprawozdanie czwarte... S. 26.

³³ Ossowski G. Sprawozdanie z drugiej... S. 6.

³⁴ Ossowski G. Sprawozdanie trzecie... S. 89.

³⁵ Ossowski G. Sprawozdanie z drugiej... S. 50.

³⁶ Ossowski G. Sprawozdanie trzecie... S. 91.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ossowski G. Sprawozdanie czwarte... S. 28.

площадки були залишками жител, а не глиняними поховальними спорудами³⁹. До такого висновку дійшов і К. Гадачек у Кошилівцях⁴⁰.

Львівський археолог К. Гадачек вів розкопки біля сіл Васильківці, Кудринці, Пилипче, Кошилівці⁴¹. Як і В. Деметрикевич, він вказував на подібність трипільської та мікенської культур⁴².

Біля с. Пилипче Борщівського р-ну, в ур. Царина, К. Гадачек натрапив на трипільську площадку, де зібрав крем'яні знаряддя та фрагменти розписного посуду. Весь матеріал дослідник передав до Музею Дідушицьких у Львові. Серед розписного посуду знайдені і фрагменти посудин із невідмуленої глини, які мали заглиблений орнамент. Аналогії цим матеріалам К. Гадачек знайшов у кераміці печери Вертеба в Білче-Золотому⁴³.

Цікаві роботи провів В. Хвойка в 1909 р. у Крутобородинцях, після чого відзначив велику подібність розписних посудин із дніпровською керамікою⁴⁴.

Після Першої світової війни розпочалися розкопки на пам'ятках Бучач і Заліщики. Першу досліджував у 1922 р. Л. Козловський⁴⁵, йому вдалося виявити рештки чотирьох заглиблених жител квадратної форми (4×4 м) зі стовповою конструкцією та печами, що склалися із пласких каменів середніх розмірів⁴⁶. За характером будови жител та орнаментациєю поліхромного посуду він відніс пам'ятку до кошиловецької групи⁴⁷. Але, як виявилось пізніше, на пам'ятці як мінімум два культурні шари, верхній з яких – ранньослов'янський. Він частково перекриває шар трипілья, а частково прорізає його в місцях заглиблених чотирикутних жител. Усі розкопані слов'янські житла мали печі-кам'янки, які притаманні для культури типу Луки-Райковецької⁴⁸.

У 1927 р. розвідкові роботи в Середньому Придністер'ї проводив Юрій Полянський. Серед низки трипільських пам'яток дослідник відкрив кілька поселень, які зараз розглядають у межах заліщицької групи. Серед них важливе значення мало Новосілка-Костюкова (тепер – Новосілка)⁴⁹, на якій зібрано велику кількість різних матеріалів із поверхні. В ур. Вікно знайдено цікаві фрагменти мальованої кераміки. Завдяки цим великим шматкам дослідник визначив посудини типу глека

³⁹ Demetrykiewicz W. Poszukiwania archeologiczne w Galicji Wschodniej. *Materyaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*. 1900. № 4. S. 101–106.

⁴⁰ Hadaczek K. Osada przemysłowa... S. 14.

⁴¹ Hadaczek K. Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materyaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. Kraków, 1903. T. VI. S. 1–30.

⁴² Hadaczek K. Osada przemysłowa... S. 60–72.

⁴³ Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej. Lwów, 1918. S. 61.

⁴⁴ Хвойко В. В. Раскопки площадок в с. Крутобородинцах Летичевского у. Подольской губ. *Древности*. Труды Московского археологического общества. Москва, 1909. Т. 22, вып. 2. С. 1–281.

⁴⁵ Kozłowski L. Budowle kultury... S. 41.

⁴⁶ Ibid. S. 42.

⁴⁷ Kozłowski L. Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwów, 1924. S. 136.

⁴⁸ Ситник О. С. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії. *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 17.

⁴⁹ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1928. Т. 149. С. 24.

зі стоячою циліндричною шийкою (можливо, амфора) й мініатюрні кухлики⁵⁰. У 1928 р. матеріли з Новосілки-Костюкової передано до відділу археології Музею Наукового товариства ім. Шевченка (Музей НТШ) у Львові⁵¹.

Ще одне поселення заліщицької групи відкрив Ю. Полянський у 1927 р. під час розвідок поблизу с. Стрільківці Заліщицького р-ну⁵². У 1928 р. ці матеріали також були передані до відділу археології Музею НТШ у Львові⁵³, однак зараз їхнє місцеперебування невідоме.

За дорученням Музею НТШ у 1928 р. та 1929 р. Олег Кандиба проводив розвідки в Борщівському р-ні, обстежуючи пам'ятки, які відкрив Юрій Полянський. На поселеннях Стрільківці та Новосілка-Костюкова додатково зібрав фрагменти трипільського посуду⁵⁴.

Особливу увагу у 20–30-ті роки ХХ ст. привернула пам'ятка поблизу Заліщиків (Добрівляни), яка стала епонімною для заліщицької групи. Поселення розкопували в різні роки Ю. Полянський⁵⁵, О. Кандиба⁵⁶, Л. Козловський⁵⁷.

Вперше розвідки на пам'ятці провів Ю. Полянський у середині 1920-х років. Як можна зрозуміти зі звіту дослідника, на поселенні, яке займало схил лівого берега Дністра, ймовірно, існували житла двох типів – наземні глинобитні й «житлові» ями⁵⁸. Тут зібрано велику колекцію знарядь праці із кременю, каменю, кісти та керамічних виробів.

Матеріали, які зібрав Ю. Полянський, – глеки, шоломоподібні покришки, миски, біноклеподібні посудини, чаші, жіночі мальовані фігурки та незначна кількість виробів із кременю⁵⁹, як і в попередні роки, передано до археологічного відділу Музею НТШ⁶⁰. У 1930-х роках поселення досліджував О. Кандиба⁶¹. Сьогодні більша частина матеріалів із Заліщиків зберігається у Львівському історичному музеї – це велика колекція як цілих посудин, так і фрагментованих.

Дослідження О. Кандиби заслуговують особливої уваги, оскільки він фактично вперше професійно вивчав пам'ятки трипільської культури на Придністер'ї. У кінці 1920-х років дослідник працював на вже відомих трипільських пам'ятках у Борщівському та Заліщицькому повітах, зокрема повторно досліджував печеру Вертеба поблизу Більче-Золотого, а також пам'ятки, які відкрив Ю. Полянський, поблизу

⁵⁰ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки... С. 25.

⁵¹ Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1929. Т. 150. С. 239; Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1933. Т. 152. С. 121.

⁵² Полянський Ю. Нові археологічні знахідки... С. 28.

⁵³ Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. С. 239.

⁵⁴ Кандиба О. О. Досліди на галицькому Поділлі в рр. 1928–1929. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1937. Т. 154. С. 6, 10.

⁵⁵ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки... С. 9–30.

⁵⁶ Кандиба О. О. Досліди на галицькому Поділлі... С. 1–14.

⁵⁷ Kozłowski L. *Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej*. Lwów, 1939. S. 22–25.

⁵⁸ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки... С. 17.

⁵⁹ Там само. С. 17, 19.

⁶⁰ Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. ... С. 238; Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за час від 1929–1932 р. ... С. 120.

⁶¹ Кандиба О. О. Досліди на галицькому Поділлі... С. 1–14.

сіл Голігради, Касперівці, Новосілка-Костюкова, Ланівці, Стрілківці, Козаччина, Більче-Золоте й ін.⁶². У 1928 р. Керамічні комплекси цих поселень стали для нього основою для розробки хронологічної схеми трипільських пам'яток Придністер'я⁶³.

У 1926–1930 рр. Михайло Рудинський на Східному Поділлі обстежив такі пам'ятки, як Фридрівці, Кадіївці-Бавки, Китайгород, Стара Ушиця, Губарево, Дурняківці та ін.⁶⁴. Матеріали з цих поселень зберігаються у Національному музеї історії України.

Після Другої світової війни настав новий етап дослідження трипільських пам'яток на Середньому та Верхньому Придністер'ї, які були вже системними і цілеспрямованими. У цей час розкопки вели переважно під керівництвом Т/Пассек великою групою дослідників, унаслідок чого відкрито значний обсяг пам'яток. З 1948 р. по 1953 р. у Чернівецькій, Тернопільській та Хмельницькій обл. Трипільська експедиція відкрила понад 130 поселень різних періодів, серед яких – Макарівка, Патринці етапу VI–VII⁶⁵. Пізніше ці пам'ятки Наталя Виноградова (Наталя Виноградова) віднесла до заліщицької групи⁶⁶. Також було обстежено вже відомі заліщицькі⁶⁷.

Під час розкопок палеолітичної стоянки Бабин I, якими керував Олександр Черниш, частково досліджені трипільські площадка та землянка (вивчення трипільського поселення здійснювала Катерина Черниш)⁶⁸. У 1949 р. під час проведення розвідок, організованих Чернівецьким краєзнавчим музеєм, на цій ділянці знайдено рештки трипільських жителів і неорнаментовану кераміку⁶⁹.

На пам'ятці Бабин у 1950 р. та 1951 р. продовжувала розкопки експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Поселення розміщувалося в ур. Яма, на місці четвертої тераси Дністра. За вмістом керамічних знахідок поселення аналогічне Заліщикам на Дністрі, тому К. Черниш віднесла його до середнього етапу розвитку Трипілля (згідно з періодизацією Т. Пассек)⁷⁰.

Дослідженнями Т. Пассек у середній та нижній течії Дністра відкрито пам'ятки солонченської групи, яка частково синхронна заліщицькій. Це такі поселення, як Солончени II, Жури, Попенки, Флорешти-Заготзерно⁷¹. Одну з найцікавіших

⁶² Павлів Д. Ю. Перша муза Олега Кандиби. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*. Львів, 2007. Вип. 11. С. 14.

⁶³ Олійник В. Археологічні дослідження Олега Кандиби на Заліщанщині. *О. Ольжич. Археологія*. Київ, 2007. С. 415.

⁶⁴ Рудинський М. Я. Досліди на Кам'янецьчині. *Короткі звітлення ВУАК за 1926 рік*. Київ, 1927. С. 123–143.

⁶⁵ Пассек Т. С. Трипольские поселения на Днестре. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва, 1950. Т. XXXII. С. 40–57.

⁶⁶ Виноградова Н. М. Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета Трипольской культуры. Кишинев, 1983. С. 13.

⁶⁷ Пассек Т. С. Трипольские поселения... С. 41.

⁶⁸ Там само. С. 45.

⁶⁹ Тимошук Б. О. Археологічні дослідження Чернівецького музею в 1949–1951 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*. Київ, 1956. Т. VI. С. 205.

⁷⁰ Черниш К. К. Дослідження трипільських поселень на Середньому Подністров'ї в 1950–1951 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*. Київ, 1956. Т. 6. С. 146.

⁷¹ Пассек Т. С. Археологические разведки в Молдавии. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва, 1949. Т. XXVI. С. 57; Пассек Т. С. Некоторые итоги раскопок в Молдавии в 1955 году. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*.

солонченських пам'яток – Старий Орхей – відкрили ще вкінці 1940-х років⁷². Розкопки в Солончанах вели протягом кількох сезонів Тетяна Пассек і Тамара Мовша⁷³. Невеликі роботи здійснено на пам'ятках Скімоуци⁷⁴, Цахноуци, Флорешти-Заготзерно⁷⁵, Перлікани⁷⁶. Інші пам'ятки солонченської групи стали відомі за розвідковими роботами – Рашкове, Подойма, Миндрешти-Озеро, Александри, Воронкове II, Гармацьке (ур. Ла Риндунеле), Мігулени⁷⁷, Іванівка⁷⁸, Липованка, Попенки⁷⁹.

На лівому березі Дністра, паралельно із Трипільською експедицією під керівництвом Тетяни Пассек, проводила дослідження Середньодністерська експедиція Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та Інституту археології АН УРСР під керівництвом Сергія Бібікова⁸⁰, а також Південнопоподільська експедиція Інституту археології АН УРСР та Ленінградського державного університету під керівництвом Михайла Артамонова (Михаил Артамонов)⁸¹. На лівому та правому берегах Дністра здійснював розвідувальні роботи (з 1946 р.) підрозділ Середньодністерської експедиції під керівництвом Павла Борисковського⁸². Завдяки цим експедиціям відкрито велику кількість нових трипільських поселень та обстежено вже відомі.

Археологічні розвідки на Придністер'ї у 1950 р. проводив М. Рубін, який разом з іншими трипільськими пам'ятками відкрив Григорівку. Наталія Виноградова пізніше віднесла її до заліщицької групи⁸³.

У 1952 р. в регіоні тривали розвідки, які організував відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом Валентини Кравець та Ігоря Свешнікова⁸⁴. Серед інших пам'яток досліджували заліщицьке поселення Бучач I

Москва, 1957. № 70. С. 78; Пассек Т. С. Отчет о работах Молдавской экспедиции в 1959 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. С. 15.

⁷² Бейлекчи В. С., П. П. Бырня, Н. М. Виноградова. Раскопки трипольского поселения в Старом Орхее. *Археологические исследования в Молдавии в 1972 г.* Кишинев, 1974. С. 67–77.

⁷³ Пассек Т. С. Археологические разведки... С. 64–65; Мовша Т. Г. Трипольское жилище на поселении Солончаны II. *Записки Одесского археологического общества*. Москва, 1960. Т. 1. С. 231–248; Мовша Т. Г. Многослойное трипольское поселение Солончаны II. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва, 1954. № 56. С. 91.

⁷⁴ Пассек Т. С. Археологические разведки... С. 64–65.

⁷⁵ Пассек Т. С. Отчет о работах... С. 1–37.

⁷⁶ Кравченко А. А. Археологічні пам'ятки в долинах річок Тростянець і Ягорлик. *Матеріали по археології Северного Причорноморья*. Одесса, 1959. № 3. С. 167–169.

⁷⁷ Маркевич В. И. Памятники эпох неолита и энеолита. Археологическая карта Молдавской ССР. Кишинев, 1973. Вып. 2. С. 119–120, 130–131.

⁷⁸ Пассек Т. С. Отчет о работах Молдавской экспедиции в 1956 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. С. 1–34.

⁷⁹ Бибииков С. Н. Археологические раскопки у селений Попенки и Журы на Днестре в 1952 г. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва; Ленинград, 1954. Вып. 36. С. 104–106.

⁸⁰ Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевская. С. 5.

⁸¹ Артамонов М. И. Южнопоподольская экспедиция (1946 р.). *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва, 1947. Вып. XXI. С. 24–27.

⁸² Борисковський П. І. Деякі доповнення до археологічної карти Середньої Наддністрянщини. *Археологія*. Київ, 1950. Т. 4. С. 24–31.

⁸³ Виноградова Н. М. Племена Днестровско-Прутского... С. 13.

⁸⁴ Кравець В. П. Изучение поздне трипольских памятников в Верхнем Поднестровье. *Краткие сообщения Института археологии*. Киев, 1955. Вып. 4. С. 133–136.

(г. Федір). В. Кравець зацікавили нетипові для Трипільля житла та печі, котрі описав Л. Козловський у 1920-х роках⁸⁵. Висновки останнього не підтвердилися, оскільки в Бучачі на г. Федір насправді виявилися залишки площадок, які здебільша нічим не відрізнялися від уже відомих на інших поселеннях⁸⁶.

Авторка розвідок В. Кравець, проаналізувавши матеріал із Бучача, виокремила дві групи кераміки. Одну з них становив посуд, виготовлений із відмуленої глини, дещо пористої, із розписом однією чи двома фарбами – на світлому тлі, червоною чи чорною – на природному. Другу групу репрезентує кераміка з якісніше обробленою глини, добре випалена, з розписом чорною або червоною фарбою на лошеному рожевому тлі. Випалом та обробкою поверхні, а також розписом і використанням фарб вона відрізняється від першої групи. Аналогії для першої В. Кравець вбачає у заліщицькій кераміці, для другої – у Кошилівцях, Семенів-Зеленчому. Відповідно виокремлено два культурні шари, які репрезентують середній і пізній етапи розвитку культури⁸⁷.

Під час розвідок у 1952 р. В. Кравець обстежувала також поселення у Більче-Золотому Парку. У закладеному шурфі знайдено велику кількість фрагментів кераміки, аналогії до якої наявні серед заліщицького посуду⁸⁸.

Систематичні дослідження Трипільської, Молдавської та Середньодністерської експедицій під керівництвом Т. Пассек і С. Бібікова сприяли розробці питання про виділення перехідного етапу Трипілья VI–VII у Придністер'ї⁸⁹. Вони дали змогу також конкретизувати й аргументувати положення про дві великі локальні групи пам'яток на Дністрі цього етапу: заліщицьку – на Заході України та солонченську – на території Молдови.

У 70-х роках ХХ ст. перед будівництвом Могилів-Подільської гідроелектростанції (ГЕС) деякі трипільські поселення дослідила рятувальна Дністровська експедиція Інституту археології АН УРСР. Тоді ж проводила дослідження археологічна експедиція Київського державного університету під керівництвом Юрія Малєєва. На Придністер'ї у 70-х роках діяла також Середньодністерська експедиція С. Бібікова⁹⁰.

На наступному етапі дослідження заліщицькі пам'ятки виявили у Верхньому Придністер'ї. У 80-ті роки ХХ ст. дослідження проводили Івано-Франківська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР разом з Івано-Франківським державним педагогічним інститутом ім. В. С. Стефаника (тепер – Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника). Вони досліджували трипільські поселення заліщицької групи біля сіл Хом'яківка I, Вікторів I, Одаїв ХХІ.

Дослідження поселення Хом'яківка I, розпочаті 1983 р., продовжив у 1984–1986 рр. і 1988–1989 рр. загін експедиції Івано-Франківського державного педагогічного

⁸⁵ Kozłowski L. Młodsza epoka... S. 148.

⁸⁶ Кравець В. П. Археологічні дослідження на Поділлі в 1952 р. (звіт про роботу трипільського загону Подільської археологічної експедиції). *Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. Оп. № 5. Од. зб. № 120. С. 29.

⁸⁷ Там само. С. 3–4.

⁸⁸ Там само. С. 6.

⁸⁹ Виноградова Н. М. Памятники переходного этапа Триполья VI–VII в Поднестровье. *Советская археология*. Москва, 1972. № 1. С. 36–55.

⁹⁰ Бибилов С. Н., Збеневич В. Г. О работе разведочного отряда Среднеднестровской экспедиции в 1970 г. *Научный архив Института археологии НАН Украины*. С. 1–15.

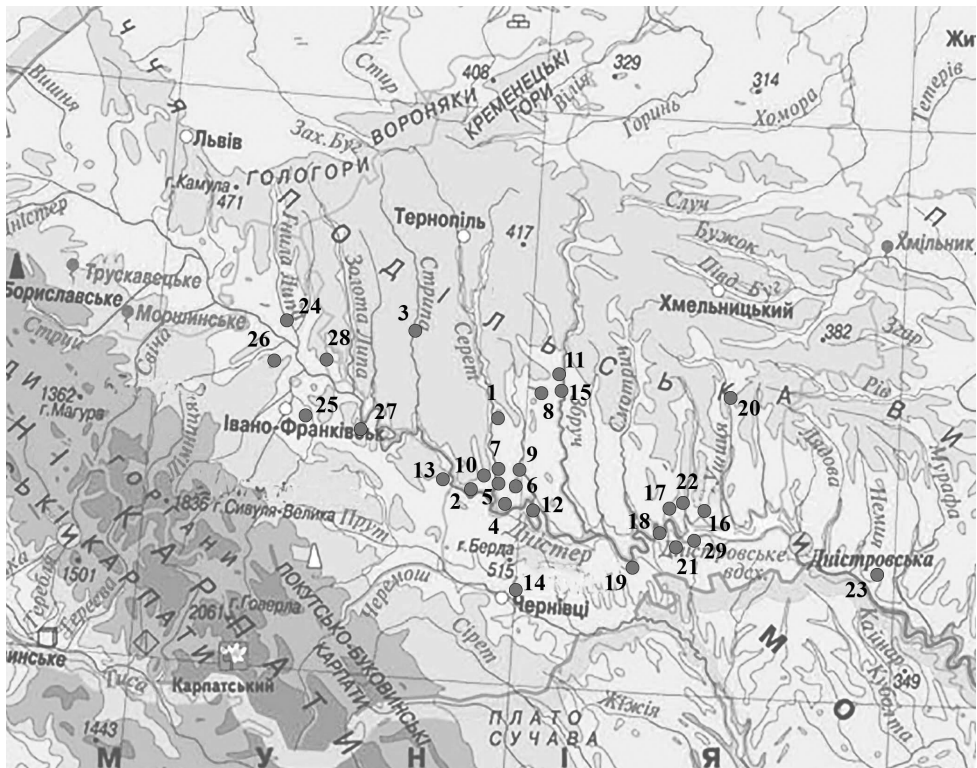

Рис. 1. Трипільські пам'ятки заліщицької групи: 1 – Вигнанка; 2 – Заліщики; 3 – Бучач; 4 – Щитівці; 5 – Голігради; 6 – Новосілка-Костюкова (Новосілка); 7 – Більче-Золоте Парк; 8 – Васильківці; 9 – Стрільківці; 10 – Блищанка; 11 – Городниця над Збручем; 12 – Пилипче; 13 – Городниця над Дністром; 14 – Магала; 15 – Лишківці (Личківці); 16 – Бакота; 17 – Китайгород; 18 – Макарівка; 19 – Кишла-Неджимова (Оселівка); 20 – Крутобородинці (Круті Броди); 21 – Бабин; 22 – Патринці; 23 – Григорівка; 24 – Більшівці; 25 – Хом'яківка; 26 – Вікторів; 27 – Одаїв; 28 – Кремидів; 29 – Рестев (Дністрівка)

інституту ім. В. Стефаніка під керівництвом Ігоря Кочкіна. Пам'ятку останній відніс до етапу VI–VII. Найближчі аналогії в керамічному комплексі спостерігаються на поселеннях заліщицької групи. Відзначено впливи культури Тисаполгар⁹¹.

Трипільське поселення біля с. Більшівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. у 1999 р. відкрив Тарас Ткачук. Упродовж багаторічних досліджень на пам'ятці виявлено неолітичний шар лінійно-стрічкової кераміки та трипільські шари заліщицької, шипинецької і кошиловецької груп. У Галицькому р-ні також відкрито заліщицьку пам'ятку біля с. Кремидів⁹².

⁹¹ Кочкін І. Т. Деякі підсумки досліджень трипільського поселення Хом'яківка I. *Нові матеріали з археології Прикарпаття та Волині*. Львів, 1992. Вип. 2. С. 27.

⁹² Ткачук Т., Кочкін І. Етап VI–VII трипільської культури у Верхньому Подністров'ї. *Rocznik przemyski. Archeologia*. Kraków, 2009. S. 14–39.

На Тернопільщині в 1987 р. значні за обсягом польові роботи провела група археологів Тернопільського краєзнавчого музею під керівництвом Олександра Ситника та Марини Ягодинської на поселенні Бучач⁹³. Хоча матеріал із поселення вже був відомим, проте перебував у різних музеях та установах, що ускладнювало його опрацювання. Окрім того, під час проведення тут перших розкопок склалося хибне враження, яке довгий час побутувало в літературі, щодо деяких матеріалів із поселення, його забудови, хронології. Розпорошеність матеріалу, лише часткова його публікація призвели до того, що після досліджень 1922 р. і 1952 р. не існувало єдиної думки щодо хронології та культурної належності пам'ятки. У 1987 р. з'ясовано ситуацію щодо нетипових трипільських жител, які описав перший дослідник Бучача Л. Козловським⁹⁴. Трипільський горизонт перекриває ранньослов'янське поселення типу Луки-Райковецької, і Л. Козловський трактував об'єкти цього часу (напівземлянкові житла з печами-кам'янками) як трипільські⁹⁵.

Трипільське поселення Блищанка II, яке відкрив у 1974 р. Ю. Малеев⁹⁶, розкопували в 1989–1890 рр. Роботи провели Середньодністерська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом Віталія Коноплі та експедиція Інституту археології АН УРСР. Під час розкопок виявлено залишки житлових і господарських споруд заліщицької й кошиловецької груп⁹⁷.

Михайло Сохацький у 1991–1993 рр. вів дослідження кількох важливих трипільських поселень: Глибочок, Більче-Золоте Парк, Більче-Золоте Вертеба⁹⁸. На поселенні Глибочок проведено розкопки. Після аналізу керамічного комплексу пам'ятку віднесено до заліщицької групи. Проте при докладному вивченні археологічного матеріалу помітно, що керамічна колекція з поселення переважно містить риси ранішого часу – VI⁹⁹. У Більче-Золотому (садиба Б. Федуса) зібрано підйомний матеріал – уламки мальованого посуду (колекція зберігається у Борщівському краєзнавчому музеї). Морфологія посудин встановлена на основі великих фрагментів, оскільки цілих виробів не збереглося¹⁰⁰. У 2010 р. завдяки рятівним роботам у південній частині с. Васильківці М. Сохацький повторно обстежив пам'ятку трипільського часу. Серед знахідок найбільшу групу становила кераміка. Аналіз матеріалу дав змогу віднести пам'ятку до заліщицької локальної групи та

⁹³ Ситник О. С. Поселення Бучач I та його місце серед трипільського масиву Подністров'я. *Трипільська культура на Україні (до 100-річчя відкриття): тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції*. Львів, 1993. С. 58.

⁹⁴ Kozłowski L. Młodsza епока... S. 148.

⁹⁵ Ситник О., Ягодинська М. Охоронні розкопки трипільського та слов'янського поселень в Бучачі. *Земледельцы и скотоводы Древней Европы. Проблемы, новые открытия, гипотезы*. Киев; Санкт-Петербург, 2012. С. 188.

⁹⁶ Малеев Ю. М. Раскопки на реке Серет. *Археологические открытия*. Москва, 1975. С. 319.

⁹⁷ Конопля В., Круц В., Рижов С. Нове поселення заліщицької групи трипільської культури в Південно-західному Поділлі. *Трипільська культура на Україні (до 100-річчя відкриття): тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції*. Львів, 1993. С. 19–26.

⁹⁸ Сохацький М. П. Археологічні роботи Борщівського краєзнавчого музею у 1991–1993 рр. *Літопис Борщівщини*. Борщів, 1993. № 3. С. 10.

⁹⁹ Яковишина Я. Розписний орнамент керамічного посуду заліщицької групи Трипілля як історичне джерело. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 136.

¹⁰⁰ Сохацький М. П. З історії археологічних досліджень на Борщівщині. *Літопис Борщівщини*. Борщів, 1992. Вип. 2. С. 8.

попередньо датувати етапом VI–VII¹⁰¹. Дослідник провів повторне обстеження заліщицької пам'ятки Стрільківці. Підйомний матеріал із поселення, який зібрав М. Сохацький, зберігається в Борщівському краєзнавчому музеї.

Отже, історію дослідження пам'яток Трипілля VI–VII на Середньому та Верхньому Придністер'ї можна умовно поділити на чотири періоди. Перший починається приблизно у другій половині XIX ст. і закінчується початком Першої світової війни. Тоді ще не було вироблено наукової методики польових досліджень – велися лише інтенсивні пошуки рідкісних, переважно красивих і дорогоцінних речей. Найбільше уваги приділяли пошукам розписних посудин, форму яких, а також малюнок, техніку виготовлення та випалу пояснювали впливом грецької цивілізації. Розкопки проводили польські дослідники. У 20-х роках XX ст. долучилися й українські (Ю. Полянський, О. Кандиба) – починається другий період досліджень. Змінилися методи розкопок, з'являються перші спроби систематизації матеріалу. Саме у два перші періоди відкрито більшість заліщицьких поселень на Тернопільщині, а також деякі синхронні на території Румунії. Дністрянські пам'ятки культури мальованої кераміки зіставляються із дніпровськими трипільськими поселеннями¹⁰².

Третій період досліджень розпочався після Другої світової війни і пов'язаний із діяльністю таких масштабних експедицій, як Трипільська, Середньодністерська, Молдавська й ін., які вивчили вже відомі та відкрили нові пам'ятки (зокрема низку поселень заліщицької та солонченської груп).

Четвертий період припадає на 80-ті роки XX ст. і триває до сьогодні. У цей час віднайдено заліщицькі пам'ятки у Верхньому Придністер'ї.

За весь час польових досліджень у регіоні виявлено близько 30 заліщицьких поселень, розташованих уздовж правого й лівого берегів Дністра на території Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької, Хмельницької та Вінницької обл. Розкопки проводили на меншій частині пам'яток; більшість із них відома завдяки розвідковим роботам.

REFERENCES

- Artamonov, M. I. (1947). Yuzhnopodolskaia ekspeditsyia (1946). *Kratkiiie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kultury*, XXI, 24–27 [in Russian].
- Beilekchi, V. S., Byrnia, P. P., & Vinogradova, N. M. (1974). Raskopki tripolskogo poseleniia v Starom Orkheie. In *Arkheologicheskiie issledovaniia v Moldavii v 1972 g.* (pp. 67–77). Kishinev [in Russian].
- Bibikov, S. N. (1953). Poselenie Luka-Vrublivetskaia. *Materialy i issledovaniia po arheologii USSR*, 38, 1–406 [in Russian].
- Bibikov, S. N. (1954). Arkheologicheskiie raskopki u selenii Popenki i Zhury na Dnestre v 1952 g. *Kratkiiie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kultury*, 36, 104–106 [in Russian].
- Biliashivskiy, M. (1926). Borysivske horodyshche. In *Trypilska kultura na Ukraini* (Vol. 1, pp. 1–7). Kyiv [in Ukrainian].

¹⁰¹ Сохацький М. П., Дударь О. В. Дослідження трипільського поселення Васильківці на Тернопільщині. *Археологічні дослідження в Україні*. Київ; Полтава, 2011. С. 315.

¹⁰² Passek T. S. La ceramique tripolienne. *Известия Государственной Академии истории материальной культуры*. Москва, 1935. Вып. 122. С. 1–165.

Boryskovskiy, P. I. (1950). Deiaki dopovnennia do arkeolohichnoi karty Serednoi Naddnistrianshchyny. *Arkheolohiia*, 4, 24–31 [in Ukrainian].

Cehak, H. (1933). Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. *Światowit*, 14, 165–252 [in Polish].

Chernysh, K. K. (1956). Doslidzhennia trypilskykh poselen na Serednomu Podnistrovii v 1950–1951 rr. *Arkheolohichni pamiatky URSR*, 6, 146 [in Ukrainian].

Demetrykiewicz, W. (1900). Poszukiwania archeologiczne w Galicji Wschodniej. *Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*, 4, 101–106 [in Polish].

Hadaczek, K. (1903). Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, 6, 1–30 [in Polish].

Hadaczek, K. (1914). *Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu, studia do poczatków cywilizacji w połud. wschod. Europie*. Lviv [in Polish].

Hamchenko, S. (1926). Sposterezhennia nad danymy doslidiv trypilskoj kultury u 1909–1913 rr. In *Trypilska kultura na Ukraini* (Vol. 1, pp. 31–42). Kyiv [in Ukrainian].

Khvoiko, V. V. (1901). Kamennyi vek sredneho Pridneprov'ia. *Proceedings of the XI Archaeological Congress in Kyiv in 1899 g.* (pp. 805–807). Moscow [in Russian].

Khvoiko, V. V. (1909). Raskopki ploschadok v s. Krutoborodintsakh Letichevskoho u. Podolskoj gubernii. *Drevnosti. Trudy Moskovskogo arkeolohicheskogo obshchestva*, 22 (2), 1–281 [in Russian].

Janusz, B. (1918). *Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej*. Lviv [in Polish].

Yakovyshyna, Ya. (2012). Rozpysnyi ornament keramichnoho posudu zalishchyt'skoi hrupy Trypillia yak istoryczne dzherelo. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 16, 123–140 [in Ukrainian].

Kandyba, O. O. (1937). Doslidy na halytskomu Podilli v rr. 1928–1929. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 154, 1–14 [in Ukrainian].

Kirkor, A. (1877). Sprawozdanie z wycieczki archeologiczno-antropologicznej na Podolu galicyjskiem odbytej w r. 1876. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 1, 12–17 [in Polish].

Kirkor, A. (1878). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 2, 1–16 [in Polish].

Kirkor, A. (1879). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 12–46 [in Polish].

Kirkor, A. (1882). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 6, 21–28 [in Polish].

Kirkor, A. (1883). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 7, 51–66 [in Polish].

Kochkin, I. T. (1992). Deiaki pidsumky doslidzhen trypilskoho poselennia Kho-miakivka I. *Novi materialy z arkeolohii Prykarpattia ta Volyni*, 2, 26–28 [in Ukrainian].

Konoplia, V., Kruts, V., & Ryzhov, S. (1993). Nove poselennia zalishchitskoi hrupy trypilskoj kultury v Pivdenno-zakhidnomu Podilli. *Proceedings of the International*

Scientific Conference: *Trypilska kultura Ukrainy (do 100-richchia vidkryttia)* (pp. 19–26). Lviv [in Ukrainian].

Kopernicki, I., & Przybysławski, W. (1884). Dalsze poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem w latach 1878–1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 8, 3–33 [in Polish].

Kozłowska, V. (1926). Tochky trypilskoï kultury bilia s. Sushivky na Humanshchyni. In *Trypilska kultura na Ukraini* (Vol. 1, pp. 43–66). Kyiv [in Ukrainian].

Kozłowski, L. (1924). *Młodsza epoka kamienna w Polsce*. Lviv [in Polish].

Kozłowski, L. (1930). *Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach, Buczaczu*. Lviv [in Polish].

Kozłowski, L. (1939). *Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej*. Lviv [in Polish].

Kravets, V. P. (1955). Izuchenie pozdnetripolskikh pamiatnikov v Verkhnem Podnestrovie. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii Akademiia nauk USSR*, 4, 133–136 [in Russian].

Kravchenko, A. A. (1959). Arkheolohichni pamiatky v dolynakh richok Trostianets i Yahorlyk. *Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomoria*, 3, 167–169 [in Ukrainian].

Krichevskii, Ye. Yu. (1940). Raskopki na poselenii Kolomiishchina i problema tripolskikh ploshchadok. In *Trypilska kultura* (Vol. 1, pp. 479–592). Kyiv [in Russian].

Kurynnyi, P. (1926). Monumentalni pamiatky trypilskoï kultury. In *Trypilska kultura na Ukraini* (Vol. 1, pp. 67–96). Kyiv [in Ukrainian].

Majewski, K. (1934). [Review of the article: *Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce*: by H. Cehak]. *Światowit*, 16, 286–288 [in Polish].

Makarenko, M. (1926). Etiudy z obsiahu trypilskoï kultury. In *Trypilska kultura na Ukraini* (Vol. 1, pp. 165–186). Kyiv [in Ukrainian].

Malieiev, Yu. M. (1975). Raskopki na reke Seret. *Arkheologicheskie otkrytiia*, 319–320 [in Russian].

Markevich, V. I. (1973). Pamiatniki epokh neolita i eneolita. *Arkheologicheskaia karta Moldavskoi SSR*, 2, 1–142 [in Russian].

Movsha, T. G. (1954). Mnogosloinoie tripolskoie poselenie Soloncheny II. *Kratkie soobshheniia Instituta istorii materialnoi kultury*, 56, 90–105 [in Russian].

Movsha, T. G. (1960). Tripolskoie zhylishche na poselenii Sloncheny II. *Zapiski odeskoho arkheologicheskoho obshchestva*, 1, 231–248 [in Russian].

Oliinyk, V. (2007). Arkheolohichni doslidzhennia Oleha Kandyby na Zalishchanshchyni. In Yu. Rassamakin, S. Ryzhov (Comps.), *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 415–418). Kyiv [in Ukrainian].

Ossowski, G. (1890). Sprawozdanie w wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 14, 19–22 [in Polish].

Ossowski, G. (1891). Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 15, 1–89 [in Polish].

Ossowski, G. (1892). Sprawozdanie trzecie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1891. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 16, 63–96 [in Polish].

Ossowski, G. (1895). Sprawozdanie czwarte z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1892. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 18, 1–29 [in Polish].

Passek, T. S. (1935). La ceramique tripolienne. *Izvestiia Gosudarstvennoi akademii istorii materialnoi kul'tury*, 122, 1–165 [in French].

Passek, T. S. (1940). Trypilske poselennia Kolomyishchyna. In *Trypilska kul'tura* (Vol. 1, pp. 9–41). Kyiv [in Ukrainian].

Passek, T. S. (1949). Arkheologicheskie razvedki v Moldavii. *Kratkie soobshheniia Instituta istorii materialnoi kul'tury*, 26, 57–61 [in Russian].

Passek, T. S. (1950). Tripolskie poseleniia na Dnestre. *Kratkie soobshheniia Instituta istorii materialnoi kul'tury*, 32, 40–57 [in Russian].

Passek, T. S. (1957). Nekotorye itogi rospokop v Moldavii v 1955 godu. *Kratkie soobshheniia Instituta istorii materialnoi kul'tury*, 70, 76–83 [in Russian].

Pasternak, Ya. (1929). Novi arkheolohichni nabutky ukrainskykh muzeiv u Lvovi za 1928 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 150, 229–242 [in Ukrainian].

Pasternak, Ya. (1933). Novi arkheolohichni nabutky ukrainskykh muzeiv u Lvovi za chas vid 1929–1933 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 152, 113–130 [in Ukrainian].

Pavliv, D. Yu. (2007). Persha muza Oleha Kandyby. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 11, 11–24 [in Ukrainian].

Polianskyi, Yu. (1928). Novi arkheolohichni znakhidky z Halychyny. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 149, 9–30 [in Ukrainian].

Przybysławski, W. (1879). Ustep z poszukiwan archeologicznych w Horodnicy nad Dniestrem dokopanych w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 70–74 [in Polish].

Shtern, Ye. R. F. (1905). Doistoricheskaiia grecheskaia kul'tura na yuge Rossii. Proceedings: *XIII Archaeological Congress in Yekaterinoslav in 1905*. (pp. 55–60). Kharkiv [in Russian].

Rudynskiy, M. Ya. (1927). Doslidy na Kamianechnyni. In *Korotki zvidomlennia VUAK za 1926 rik* (pp. 123–143). Kyiv [in Ukrainian].

Sokhatskyi, M. P. (1992). Z istorii arkheolohichnykh doslidzhen na Borshchivshchyni. *Litopys Borshchivshchyny*, 2, 4–11 [in Ukrainian].

Sokhatskyi, M. P. (1993). Arkheolohichni roboty Borshchivskoho kraieznavchoho muzeiu u 1991–1993 rr. *Litopys Borshchivshchyny*, 3, 10–15 [in Ukrainian].

Sokhatskyi, M. P., & Dudar, O. V. (2011). Doslidzhennia trypilskoho poselennia Vasylkivtsi na Ternopilshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini*, 315 [in Ukrainian].

Sytnyk, O. S. (1993). Poselennia Buchach I ta yoho mistse sered trypilskoho masyvu Podnistrovia. Proceedings of the International Scientific Conference: *Trypilska kul'tura na Ukraini (do 100-richchia vidkryttia)* (pp. 58–60). Lviv [in Ukrainian].

Sytnyk, O. S. (2005). Postati arkheolohii Lvivskoho universytetu u fokusi stolitnoi istorii. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 8, 17–25 [in Ukrainian].

Sytnyk, O. S., & Yahodynska, M. O. (2012). Okhoronni rozkopky trypilskoho ta slovianskoho poselen u Buchachi. In *Zemledeltsy i skotovody Drevnei Yevropy. Problemy, novyye otkrytiia, gipotezy* (pp. 187–202). Kyiv; Saint Petersburg [in Ukrainian].

Tkachuk, T., & Kochkin, I. (2009). Etap BI–BII trypilskoï kul'tury u Verkhnomu Podnistrovi. *Rocznik przemyski. Archeologia*, 14–39 [in Ukrainian].

Tymoshchuk, B. O. (1956). Arkheolohichni doslidzhennia Chernivetskoho muzeiu v 1949–1951 rr. *Arkheolohichni pamiatky USSR*, 6, 205–209 [in Ukrainian].

Vinogradova, N. M. (1972). Pamiatniki perekhodnoho etapa Tripolia BI–BII v Podnestrovie. *Sovetskaia arkheologiia*, 1, 36–55 [in Russian].

Vinogradova, N. M. (1983). *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo mezhdurechia v period rastsveta Tripolskoi kultury*. Kishinev [in Russian].

Yana YAKOVYSHYNA

PhD

Junior Researcher at the Department of Archaeology

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7539-6706>

e-mail: jkovyshyna@ukr.net

HISTORY OF RESEARCH OF TRYPILLIAN SITES OF ZALISHCHYKY GROUP

History of research of the sites of Zalishchyky group of Trypillia of the stages BI–BII is presented in this paper. They were studied (during the last 150 years) using various excavation methods and analysis of archaeological materials. The state of the studies is very different: excavations were carried out only in some settlements, namely, in Zalishchyky, Buchach I, Bilche-Zolote Park I, Blyshchanka II, Bilshivtsi, Horodnytsia nad Dnistrom, Khomiakivka I. Rest of the sites are known only by surface material. Today, this group includes 29 settlements located in Ternopil, Ivano-Frankivsk, Khmelnytskyi, and Chernivtsi regions.

Four periods of study are distinguished: the first one begins from the excavations, conducted by Polish researchers in the second half of the 19th century and ends with the beginning of World War I. The second period began in the 1920^s and lasted until the late 1930^s. At this time, Ukrainian scholars (Yurii Polianskyi, Oleh Kandyba) joined the study of Trypillia settlements in the observed region. Methods of excavation changed, the first attempts to systematize archaeological material appeared. Exactly during the first two periods, most of the Zalishchyky settlements were discovered. After World War II, large-scale systematic expeditions marked the third period, when already known sites were explored further and new ones were discovered. The fourth period has begun in the 80^s of the 20th century and continues till nowadays. At this stage sites of the Zalishchyky group were discovered in the Upper Dnister region and research, carried out in the south part of the Ternopil region, was continued.

Keywords: Trypillia, stages BI–BII, Zalischyky group, archeological site, ceramic.